

## „Sok mindenben hasonlított Horthyhoz”

Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam (1942-1944)

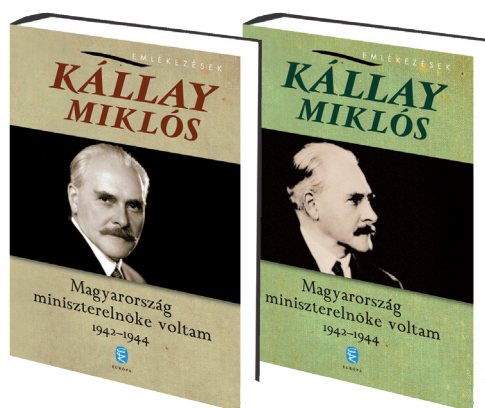
*Interjú Turbucz Dávid történésszel*

Kállay Miklós (1887-1967) torokszorító emlékiratait újra kiadta az Európa Könyvkiadó. 1942. március 9. és 1944. március 19. között ő volt Magyarország miniszterelnöke. Erre az időszakra esett a 2. magyar hadsereg pusztulása a Don-kanyarban, és az ország német megszállása, ami után ő maga is üldözött lett. Lágerbe hurcolták, túlélte, s emigrációban halt meg, Amerikában. Turbucz Dávid történészt, a nagy sikerű friss Horthy-életrajz szerzőjét kérdeztük a korszakról és Kállayról.



foto: Hernádi Levente

Kállay Miklós 1942-ben nem számított első vonalbeli politikusnak, szakterülete a mezőgazdaság és az öntözés volt. Mégis, miért éppen őt jelölte kormányfőnek Horthy Miklós egy olyan kritikus időszakban, mint 1942 kora tavasza?



A kormányzóban már az angolszász hatalmakkal történő hadbalépés, 1941 decembere után megfogalmazódott, hogy meneszteni fogja Bárdossy László miniszterelnököt. Amihez a végső lökést az adta meg, hogy Horthy Istvánt végül is nem úgy és nem azokkal a jogosítványokkal választották meg 1942. február 19-én kormányzóhelyettesnek,

1-2 kötet: 740 oldal, 4200 Ft  
**Európa Könyvkiadó**

ahogyan azt apja akarta. Bethlen István, aki a kormányzó szűk tanácsadói köréhez tartozott, Kállayt javasolta a posztra. Kállay sok mindenben hasonlított Horthyhoz: származását tekintve, de habitusában és politikai nézeteiben is. Feltétlen híve volt a kormányzónak; s hogy mennyire, ehhez elég elolvasni Horthy-dicsőimnuszát az emlékiratának végén.

Korábban milyen volt a személyes kapcsolatuk?

Horthyval jó kapcsolatban volt 1942 előtt is. Horthy nevezte ki felsőházi tagnak, és 1937-ben az öntözési hivatal élére is. Valamint az is jelzésértékű, hogy vadászaton is rendszeresen találkoztak. A hadügyet, hadvezetést leszámítva alapvetően szabad kezet kapott, amire a korszakban csak Bethlen István esetében volt még példa. Bár a keretek szabottak voltak: a fennálló rendszert meg kellett őrizni, a szélsőjobbnak nem lehetett engedményeket tenni. A németekkel pedig – bár vonakodva, de – együtt kellett működni a megszállás elkerülése érdekében.

Kállay kapcsán szokás „hintapolitikáról” beszélni. Mi volna az?

Ez egy rossz hasonlat, Kállay ugyanis nem hintázott a szövetségesek és a németek között, ez egyébként is képtelenség lett volna. A németekkel együttműködött, viszont – amennyire lehetséges – kevesebbet teljesített a kormányzat, mint amennyit ígért. Nem mozgósítja az ország teljes gazdasági, katonai potenciálját. Az is fontos volt, hogy úgy ígérjen többet és tegyen kevesebbet, hogy a német megszállás elkerülhető legyen. A „Kállay-kettős” kifejezést szokás még használni a kormányfő törekvéseire, ami jobban leírja a magyar politika akkori kényszerit és lehetőségeit.

Horthy utasította a kapcsolatfelvételt az angolszász államokkal? Egyáltalán, be volt avatva a titkos diplomáciai tapogatózásba?

Horthy személyiségének köszönhetően furcsa helyzet állt elő. Első körben semmit nem tudott, mert tudták róla, hogy hajlamos kifecsegni államtitkokat. A másik „gond” az volt, hogy nagyon nehezen és rosszul hazudott. A hazugság számára lelkiismereti problémát okozott. A biztonság kedvéért eleinte nem is vonták be, és később is megkímélték a részletektől. Jól is tették, mert amikor Hitler 1943 áprilisában Klessheimbe rendelte Horthyt, hogy leteremtse a Kállay-kormány „tengelyellenes politikája” miatt, a kormányzónak sikerült őszintén tagadni, majd májusban levélben is cáfolni a német vádakat.

Kállay Miklós céljait 1942 tavaszán így lehetett megfogalmazni: visszaszerezni a szabad rendelkezést az ország sorsa felett, és ha mód van rá, visszatérni a „nem hadviselő állapotba”. Mekkora realitásuk volt ezeknek?



Az utóbbi 1942 tavaszán már egyszerűen lehetetlen volt. Akkoriban „kiugrásról” beszéltek, ami megint nem egy jó kifejezés. A szovjet háborúba való önkéntes csatlakozás után – amiben Horthy elhamarkodott döntése a kulcsmomentum – a semlegességnek minden esélye elszállt. Ezek után már csak „átállásról” lehetett gondolkodni, vagyis arról, hogy adott pillanatban a németek oldaláról a szövetségesekhez állunk át. Hadviselő maradjunk, csak másik oldalon. A szuverenitás visszaszerzése már fogósabb kérdés. Jogilag csak a német megszállással szűnt meg az ország szuverenitása, noha a látszat bizonyos mértékben még akkor is fennmaradt, miután a kormányzó – lemondásának elmaradásával – legitímálta a megszállást. Horthy is annak az illúziójában élt, ha teljesíti a német követeléseket, akkor megszabadulhat tőlük. Egy kis ország mozgásterét, lehetőségeit, különösen háborúban, nem lehet a nagyhatalma-

kéhoz mérni. Magyarországot fokozatosan kopott el. A revíziós politika már a '30-as években Berlin mellé sodorta Magyarországot, de például a Szovjetunió lerohanásához Magyarország önszántából, nem pedig Hitler kérésére csatlakozott, aki viszont a keleti front megmerevedése után már kikövetelte a 2. magyar hadsereg kiszállítását. A folyamat csak utólag látszik egyértelműnek, hiszen Kállay és Horthy például sikeresen ellenállt 1942-ben a „zsidókérdés végső megoldását” erőltető berlini javaslatoknak, és mégsem került sor a megszállásra. Nem ekkor és nem emiatt következett be.

*A hazugság számára  
lelkiismereti problémát okozott.*

Ha már nem sikerült az angolszászokkal valódi paktumot kötni, milyen eredménye volt mégis a tárgyalásoknak?

A kormány megtudta, hogy amíg magyar katona szovjet területen van, addig nincs esély érdemi megállapodásra. Azok az előzetes fegyverszüneti feltételek, amelyeket Kállay megbízottja vett át 1943 szeptemberében Isztambulban, igen tanulságosak. Ha a magyar határt eléri az angolszász csapatok, akkor a magyar államnak feltétel nélkül meg kell adnia magát, és szembe kell fordulnia a németekkel. Addig a feladata: gyengíteni a németek katonai erőfeszítéseit. A szövetségesek ekkor már tudják, hogy a második front Franciaországban nyílik majd meg, s a realitás – amit például 1943 végén már Bethlen is mond Horthynak –, hogy a szovjetek érnek ide hamarabb. A kormányzó és köre a kapitulációt képtelen megemészteni, jellemző, hogy Horthyban csak 1944 őszén tudatosul a szövetségesek elkerülhetetlen győzelme és Hitler veresége.

Az emlékiratokból kiderül, Kállaynál ez jóval korábban megtörtént. De másképpen ítélték meg a német megszállás utáni lehetőségeket is. A menekülő kormányfő azt javasolja Horthynak, hogy vonuljon passzivitásba, és semmit ne írjon alá. Ő azonban marad és együttműködik. Miért?

Vitathatatlanul hiba volt, hogy a helyén maradt, s ha már a maradás mellett döntött, akkor szívósabb vagy látványosabb ellenállást is tanúsíthatott volna. Valószínűleg túl nagy sikerei így sem lettek volna, mert a társadalom bizonyos csoportjaiban, illetve a politikai és a katonai elitben is volt fogadókészség a németekkel történő együttműködésre. A zsidóság deportálásának kései leállítása is rávilágít a holokausztban játszott felelősségére: egy ideig ugyanis nem tett semmit, majd mégis volt módja leállítani. A szűkös lehetőségei közül csak keveset ragadott meg. A németek nem véletlenül ragaszkodtak a személyéhez, mert tudták, hogy a lakosság előtt ő jeleníti meg a stabilitást, személye szimbolikus. Az, hogy a helyén maradt, azt üzent a magyar társadalomnak, a megszállás sem annyira rossz dolog, és valami rosszabbat előznek meg vele. Amit a kormányzó csinál, az mindig a nemzet érdekeit szolgálja – erről szólt 1920 óta a propaganda. Az idős és hiú Horthy maga is elhitte ezt, és saját szimbolikus tekintélyét kínálta fel tálcán a németeknek. Ha valakit 25 éven át egekig dicsérnek, az még a kiváló képességű emberekre is hat, és hát Horthy nem volt túl kvalitásos politikus és államférfi.

De mégis, mit szólt ahhoz, amikor a hozzá közel álló politikusokat, így Kállay Miklóst is letartóztatták a németek?

Kállay is írja, hogy annak nyert ügye volt, aki a kormányzónál az ő kötelességtudatára hivatkozott. Azt már tengerészakadémiként belenevelték a fiumei akadémián, ahol az volt a jelmondat, hogy „A kötelesség az életnél is előbbre való”. Amikor Hitler március közepén Klessheimbe rendeli, Kállay azt javasolja neki, hogy ne menjen. De elég a vezérkar élén álló Szombathelyi Ferencnek a kormányzó kötelességéről szólnokolni, és Horthy mégis elutazik a találkozóra. Ott eleinte ellentmond Hitlernek, a megszállást és Kállay menesztését nem fogadja el. A náci vezér aztán azzal az átlátszó ígérettel győzi meg, hogy a megszállás véget ér, amint Magyarország bizonyítja szövetséges megbízhatóságát. Horthy ezek után azon igyekezett, hogy országa minél inkább megbízható szövetséges színében tűnjön föl. Paradox módon úgy igyekezett visszanyerni a szuverenitást, hogy az önrendelkezés maradáikairól is lemondott, a német igénynek megfelelően mozgósította az ország gazdaságát, haderejét, valamint aláírásaival áldását adta a részleges elitcserére, és passzivitásával a zsidók deportálására is. Mindezt elkerülhetetlennek tartotta. Kállay szerint a megszállás napján is Ferenc József I. világháború megindítását jelentő szavait ismételte: „Mindent megfontoltam, mindent meggondoltam, nem tehetek másként.” Horthy nem volt ostoba, de sztereotipikus, leegyszerűsítő gondolkodása megakadályozta őt a csapdahelyzetek helyes megítélésében.

Különös dolog, hogy most mégis mintha újjáéledne a hibátlan, szeplőtelen Horthy kultusza. Köztéri szobrok, átkeresztelt köztetek is jelzik ezt. Vajon miért?

Az egykori Horthy-kultusz két irányból táplálkozott. Egyrészt, a politika gerjesztette felülről, másrészt, az első világháborús összeomlás és zűrzavar után létezett a vágy az erős vezér iránt. Egyelőre most nem látszik az elementáris társadalmi igény a Horthy-kultuszra, viszont az is igaz, hogy van olyan jobboldali politikai erő, amelyik saját célja érdekében fel kívánja támasztani ezt, mint ahogy a baloldalon pedig rettentően erős ellenkultusza van. Többnyire fiktív Horthy-képek feszülnek egymásnak, amelyek eltakarják a kormányzó reális alakját.

ZÁDORI ZSOLT

„Kállay politikai karaktere azokból a képekből is kiolvasható, amelyeket dolgozószobája falán helyezett el: Batthyány Lajos gróf, az 1848-as miniszterelnök, Ferenc József, Kossuth Lajos, Széchenyi István, Tisza István, Bethlen István, Horthy Miklós. Kétségtelen, meglehetősen eklektikus

ez az arcképcsarnok. Tekintélytisztelést, konzervatív meggyőződést, a reformok helyeslését, erős nemzeti és függetlenségi érzelmeket fejez ki. Példaképének Széchenyit tekintette, jogkiterjesztést kívánt, és reformokat - forradalom, radikális beavatkozás nélkül. Egy békésebb korban ezek

igazi erények. A háború azonban a rendszert és az országot a szakadék szélére sodorta, s az óvatos, egyensúlyozó kormányfő nem tudta megmenteni” – írta portréjában L. Nagy Zsuzsa történész.